

**ПРИДУШЕННЯ ВІДЧУТТЯ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ:
ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті порушено проблему приниження людської гідності в умовах сьогодення. Проаналізовано правову основу закріплення права на повагу до гідності людини та механізмів її захисту. Досліджено категорію гідності та наслідків її приниження для людини та суспільства загалом у філософському вимірі. Доведено, що, хоча категорію гідності прийнято розглядати як невід'ємну від індивіда, в умовах сьогодення подій в Україні можна говорити про колективну гідність. Вона проявляється в тому, що порушення гідності певної особи, яка бореться за спільні інтереси, сприймається як посягання на гідність цілого народу, кожного його представника.

Ключові слова: гідність, право на повагу до гідності людини, індивід, приниження.

Abstract

The article raises the problem of humiliation of human dignity in today's conditions. The legal basis of establishing the right to respect for human dignity and the mechanisms of its protection are analyzed. The category of dignity and the consequences of its humiliation for a person and society in general in a philosophical dimension are studied. It has been proven that, although the category of dignity is considered inseparable from the individual, in the conditions of today's events in Ukraine, it is possible to talk about collective dignity. It manifests itself in the fact that the violation of the dignity of a certain person who fights for common interests is perceived as an attack on the dignity of the entire people, each of its representatives.

Keywords: dignity, right to respect for human dignity, individual, humiliation.

Вступ

Людська гідність – це багатопланове поняття, феномен, який не втрачає актуальності протягом століть. Ця категорія визнається як одне з найважливіших людських благ в національному та міжнародному праві, однак реалії сьогодення свідчать про те, що нормативне визнання не завжди означає наявність механізмів захисту. Дискримінація за різними ознаками, порушення принципу рівності, розв'язання війн у світі тією чи іншою мірою торкається гідності людини. Підтвердженням цьому є те, що система захисту прав людини, яка бере свій початок з утворення Організації Об'єднаних Націй (1945 р.), виникає саме після Другої світової війни, адже саме ця сторінка в історії стала яскравим прикладом тотального знецінення гідності людини як такої.

Якщо роль права в утвердженні основоположних засад суспільства є переважно декларативною, то безпосередній наслідки придушення гідності як для людини, так і для суспільства загалом яскраво простежуються у працях філософів. Так, категорію гідності на різних етапах становлення цивілізації досліджували І. Кант, Ю. Габермас, А. Гонет, Дж. Ролз, Ф. Фукуяма, П. Леві та

інші. Однак, виклики сьогодення доводять, що проблему забезпечення права на людську гідність так і не вдалося подолати. Про це свідчать дії російської федерації, яка чинить геноцид Українського Народу, порушує фундаментальні права людини, у тому числі посягає на гідність індивідів. У зв'язку з цим виникає потреба проведення окремого аналізу можливих наслідків приниження відчуття гідності людини, якщо посягання на неї не припиняться.

Результати досліджень

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. В Основному Законі задекларовано, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (ст. 21) та що кожен має право на повагу до його гідності (ст. 28) [1].

У Цивільному кодексі України гідність визнається особистим немайновим благом (ст. 201); забезпечується право фізичних осіб звернутися до суду з позовом про захист їх гідності та честі (п. 3 ст. 297); приниження честі та гідності фізичної особи визнано моральною шкодою, яка підлягає відшкодуванню (ст. 23) [2].

Крім вітчизняного законодавства, категорія гідності та особливості захисту людської гідності закріплені також в міжнародному праві. Так, ст. 3 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод встановлює, що жодна людина не може зазнавати катувань чи нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження або покарання. Ця норма не може обмежуватися за жодних обставин [3].

Право людини на повагу до гідності закріплюється, зокрема, у ст. ст. 22, 23, 25 Загальної декларації прав людини [4], у ст. 7, 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [5] та в інших документах.

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [6] та Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню [7] зобов'язують кожну державу-сторону запобігати на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією, іншим актам жорстокого, нелюдського і такого, що принижує гідність.

З наведеного випливає, що право наділяє категорію гідності особливим захистом, визначаючи її як найбільшу соціальну цінність. Однак, значення гідності для кожного індивіда та суспільства загалом розкривається у філософському вимірі.

Більшість мислителів визначають гідність як невід'ємну від індивіда. Так, І. Кант вважав гідність вродженою рисою людини та зазначав, що людину слід розглядати як особистість, тобто як суб'єкт морально практичного розуму. У цьому плані вона вища від всякої ціни, її належить цінувати не просто як засіб для досягнення власних цілей чи цілей інших, а як мету саму по собі. Тобто людина має певну гідність (певну абсолютну внутрішню цінність), завдяки якій вона примушує всі інші розумні істоти на світі поважати її [8].

Основні аспекти відчуття людиною власної гідності, на думку Дж. Ролза, полягають у переконаності індивіда у цінності свого життєвого плану та у впевненості в його здійсненні. Без цього переконання «нам може здатися, що нічого не варто робити, а коли які-небудь речі й мають для нас цінність, нам бракує волі за них змагатися. Всяке бажання, всяка діяльність стають для нас марними й пустими, і ми впадаємо в апатію й цинізм» [9, с. 599].

Ґрунтовне висвітлення поняття гідності наводиться в працях А. Гонет. У роботі «Боротьба за визнання» він доводить, що буденний досвід приниження людської гідності та дискримінації постає джерелом боротьби проти економічної та культурної несправедливості. А в праці «Суспільство зневаги» наголошено: саме досвід приниження людської гідності впливає на вирішення проблеми справедливості, актуалізує такі поняття, як честь, гідність, повага, адже люди обурюються проти зневаги так само рішуче, як і проти порушення їх інтересів. І якщо йдеться не про механічне застосування навіть справедливих законів, а про повагу до людей, визнання їх думок та прагнень, то люди набагато легше приймають рішення, навіть якщо воно не на їхню користь. Болісною стає для сучасної людини індивідуальна несправедливість, що виявляється у неможливості отримати визнання її здобутків, індивідуальних властивостей та супроводжується втратою людиною особистої гідності [10, с. 25-26].

Ф. Фукуяма зауважив, що основою людської гідності є внутрішнє «Я», яке прагне зовнішнього визнання: «Мені не достатньо самому усвідомлювати власну цінність, якщо інші не визнають її публічно або навіть гірше – ганьблять мене чи не визнають мого існування. Самоповага постає з поваги інших» [11, с. 23].

Тобто, відсторонення людини від реального політичного та економічного життя може стати наслідком втрати людської гідності. А відсутність відчуття власної гідності унеможливорює розбудову громадянського суспільства. Таким чином, категорія гідності як невід'ємної від її носія тісно переплітається з поняттям суспільної справедливості.

Гідність як підстава суб'єктності в екзистенційному аспекті виявляється в здатності не давати згоди. Жахиття концентраційних таборів під час Другої світової війни полягає не лише в масовому знищенні людей, а також в практиках знеособлення людини, свідомому позбавленні людини здатності щось вирішувати стосовно себе, через доведення до стану втрати смислів. Поряд із безглуздою діяльністю під страхом позбавлення життя, людину позбавляють матеріальних речей та особистого простору з якими особа себе ототожнює та виказує світу (коханих людей, домівку, звички, одяг, ім'я) і зостається «порожня людина» (П. Леві). В умовах цілковитого позбавлення приватності та гідних умов перебування, кожна особа шукає свої шляхи виживання та збереження своєї гідності, один із них – здатність не давати згоди [12, с. 167].

На жаль, в 21 столітті криваві події часів Другої світової війни відродилися. Початок повномасштабної війни в Україні 24 лютого 2022 р. став переломною датою в історії людства, який показав, що навіть сьогодні, в епоху розквіту демократії та гуманізму, все ще існують держави, які зневажають права людини, у тому числі право на гідність. Мова йде про агресію рф на

території України. Наприклад, 6 березня 2023 року з'явилося відео, де окупанти жахливо розстріляли українського військового, котрий потрапив у полон за слова «Слава Україні». Ще одним із доказом безжальності рф є те, що у квітні кілька поранених українських військовополонених з Маріуполя померли через відсутність медичної допомоги у тимчасовому транзитному місці інтернування в Сартані. Деякі колишні українські військовополонені повідомляють про випадки, коли російські військові, які захоплювали в полон, перевозили чи охороняли українських військовополонених, били їх в якості помсти за їхні втрати одразу після бою [13]. Це далеко не весь перелік кримінальних правопорушень, вчинених рф в аспекті людської гідності.

Висновки

Таким чином, з вищенаведеного випливає, що хоча категорію гідності прийнято розглядати як невід'ємну від індивіда, в умовах сьогоденних подій в Україні можна говорити про колективну гідність. Вона проявляється в тому, що порушення гідності певної особи, яка бореться за спільні інтереси, сприймається як посягання на гідність цілого народу, кожного його представника. Актуалізується позиція А. Гонета про нерозривний зв'язок приниження людської гідності та прагнення досягнення справедливості, адже люди обурюються проти зневаги так само рішуче, як і проти порушення їх інтересів. Апатія і цинізм змінюються прагненням відстояти власні права та свободи.

При цьому варто зазначити, що не можна заперечувати той факт, що кожна людина наділена гідністю, та ступінь вразливості до порушення цієї цінності у кожного різний. І хоча випадки приниження людської гідності трапляються в сучасному суспільстві, такий стан подій не є нормою, а тому виникає потреба боротьби з цим явищем. Ніхто не має права посягати на людську гідність, принижувати особистість, а порушення цього фундаментального права має стати наслідком застосування відповідальності до винних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

[1] Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (Із змінами).

[2] Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст.356 (Із змінами).

[3] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#top (дата звернення 11.05.2023).

[4] Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 11.05.2023).

[5] Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#top (дата звернення 11.05.2023).

[6] Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення 11.05.2023).

[7] Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text (дата звернення 11.05.2023).

[8] Мультимедійний підручник "ФІЛОСОФІЯ ПРАВА". *Національній академії внутрішніх справ*. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/fil_prava_pidr/index.htm (дата звернення 11.05.2023).

[9] Ролз Дж. Теорія справедливості. Київ: Основи, 2001. 616 с.

[10] Усов Д. Феномен людської гідності: сучасний філософський дискурс. *Філософський альманах*. 2020. Вип. 1(171). Том 1. С. 18-30.

[11] Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості / пер. з англ. Т. Сахно. К.: Наш Формат, 2020. 192 с.

[12] Продан Т.П. феномен гідності у соціально-правовому дискурсі. Дис... канд. філос. Наук : 09.00.03. Львів, 2020. 236 с.

[13] Заява: ООН повідомляє про поширені випадки насильства та катувань військовополонених упродовж більш ніж восьми місяців російського збройного нападу на Україну та загострення бойових дій. *Організація Об'єднаних Націй*. URL: <http://surl.li/ftezt> (дата звернень 11.05.2023).

Гаврилюк Богдана Володимирівна – студентка групи ЕЕ-216, факультет електроенергетики та електромеханіки, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: gavrulykbog@gmail.com

Головашенко Ірина Олегівна — канд. філос. наук, доцент кафедри філософії, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: irokho@gmail.com

Gavryluk Bogdana V. – Department of Electric power industry and electromechanics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: gavrulykbog@gmail.com.

Iryna Olehivna Holovashenko — PHD of Philos. Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophy, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: irokho@gmail.com